

ΜΑΘΗΜΑ 3

Το ωραίο II: Υποκειμενική καθολικότητα και σκοπιμότητα χωρίς σκοπό

§10-§22

Α. Έχοντας προσδιορίσει το ωραίο από την άποψη των κατηγοριών του ποιού, ο Καντ προχωρά στην εξέτασή του βάσει των υπόλοιπων λογικών λειτουργιών. Ακολουθεί εκείνη του ποσού. Ο Καντ ισχυρίζεται ότι ο χαρακτήρας των καλαισθητικών κρίσεων από την άποψη του ποσού συνάγεται από εκείνον στη βάση του ποιού. Είδαμε στο προηγούμενο μάθημα ότι οι καλαισθητικές κρίσεις προϋποθέτουν αδιαφορία για την ύπαρξη του αντικειμένου στο οποίο αναφέρονται. Επομένως, το υποκείμενο μιας καλαισθητικής κρίσης σκέφτεται ότι ο λόγος της ευαρέσκειας δεν οφείλεται στις τυχαίες εμπειρικές του κλίσεις, κάτι που συμβαίνει όταν κρίνει κάτι κάποιος ως ευχάριστο. Και τούτο γιατί οι κλίσεις αφορούν την επιθυμητική ικανότητα, η οποία είναι πάντοτε προσανατολισμένη στην πραγματική ύπαρξη του αντικειμένου της επιθυμίας. Είναι λοιπόν συνεπές, όταν κρίνω κάτι ως ωραίο, να θεωρώ ότι ο λόγος που το κάνω έγκειται σε κάτι στο οποίο δεν διαφέρω από τα άλλα εμπειρικά υποκείμενα. Συνεπώς δικαιούμαι να θεωρώ ότι και οποιοδήποτε άλλο υποκείμενο θα έπρεπε κανονικά να προβαίνει στην ίδια αποτίμηση, ακόμη και αν γνωρίζω ότι δεν το κάνει, δηλαδή ότι το γούστο μας διαφέρει. Από τη μια, λοιπόν, η κρίση μου είναι συνδεδεμένη με μια προσδοκία καθολικότητας, από την άλλη δεν πρόκειται για τίποτε παραπάνω από προσδοκία, η οποία συχνότατα διαψεύδεται στην εμπειρία. Το πρόβλημα είναι μάλιστα ότι δεν είμαι σε θέση να πείσω τα άλλα υποκείμενα για την ορθότητα της εκ μέρους μου αποτίμησης του αντικειμένου. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να γίνει μόνο αν κατονόμαζα ένα κριτήριο, δηλαδή μια έννοια. Τότε όμως η κρίση μου δεν θα ήταν αισθητική, αλλά λογική, καθώς θα αναφερόταν στην αντικειμενική πραγματικότητα. Επομένως, οι καλαισθητικές κρίσεις αξιώνουν καθολικότητα, όμως η καθολικότητα αυτή είναι, όπως λέει, ο Καντ «υποκειμενική».

Προσδοκία και
ενικότητα

Τι ακριβώς σημαίνει όμως *υποκειμενική* καθολικότητα; Η απάντηση δεν είναι εύκολη και θα χρειαστεί να προσεγγίσουμε το ερώτημα από πολλές πλευρές.

Μεταξύ άλλων, σημαίνει σίγουρα ότι η καθολικότητα των αισθητικών κρίσεων δεν είναι παρά μια προσδοκία του υποκειμένου το οποίο τις εκφέρει. Αυτός είναι άλλωστε ο λόγος για τον οποίο ο συλλογισμός με τον οποίο πραγματοποιείται η μετάβαση από τις κατηγορίες του ποιού σε εκείνες του ποσού (από την αδιαφορία για την ύπαρξη στην προσδοκία καθολικότητας) παρουσιάζεται από τον Καντ ως συλλογισμός του κρίνοντος και όχι του Καντ του ίδιου, ο οποίος περιορίζεται εν προκειμένω στο να παρακολουθεί τις σκέψεις των υποκειμένων, στις κρίσεις των οποίων αναφέρεται.

Μόνο στην περίπτωση των καλαισθητικών κρίσεων έχουμε να κάνουμε με υποκειμενική καθολικότητα. Στις πρακτικές κρίσεις, δηλαδή όταν μιλάμε για το καλό, χρησιμοποιούμε ούτως ή άλλως έννοιες, και έτσι η καθολικότητα που αξιώνουμε είναι αντικειμενική. Μπορούμε μάλιστα να θυμηθούμε εδώ ότι η κατηγορική προσταγή στηρίζεται στην καθαρή μορφή της καθολικότητας ως κριτήριο της επιτρεπτότητας των εμπειρικών ηθικών κριτηρίων (βλ. μάθημα Π9). Οι κρίσεις που αφορούν το ευχάριστο είναι βεβαίως εμπειρικά υποκειμενικές, όμως για αυτόν ακριβώς τον λόγο δεν ενέχουν κάποια προσδοκία καθολικότητας. Ο Καντ θεωρεί δεδομένο ότι κανείς δεν ενοχλείται από το γεγονός ότι οι άλλοι άνθρωποι βρίσκουν άλλα πράγματα ευχάριστα. Ενοχλείται όμως, λέει, όταν δεν βρίσκουν τα ίδια πράγματα ωραία. Καθώς πρόκειται για μια εμπειρική παρατήρηση του Καντ, η διάκριση που επιχειρεί να θεμελιώσει δεν είναι τελείως σαφής. Σύγχυση προκαλεί κυρίως το γεγονός ότι στην καθημερινή μας ομιλία χρησιμοποιούμε την έννοια του γούστου (της καλαισθησίας) με δύο ή, μάλλον, με τρεις διαφορετικούς τρόπους. Μπορώ να πω ότι με ευχαριστεί να ακούω κάποια συγκεκριμένα ηχοχρώματα, ας πούμε αυτά που παράγει το βιολί. Αυτό είναι, με μια έννοια, το γούστο μου, αλλά είναι ένα γούστο για το οποίο δεν διεκδικώ καμιά συμφωνία και δεν μου φαίνεται παράξενο αν σε κάποιον άλλο άνθρωπο αρέσει να ακούει τους ήχους της φλογέρας, διότι έχει άλλες ακουστικές κλίσεις. Όταν όμως αξιολογώ ένα μουσικό έργο θετικά, λέγοντας ότι είναι ωραίο, τότε –καθώς η κρίση μου δεν έχει σχέση με κάποια άμεση κλίση– περιμένω ότι οι πάντες θα το βρουν ωραίο. Στην περίπτωση αυτή, χρησιμοποιώ την έννοια του γούστου όχι περιγραφικά, όπως στην προηγούμενη, αλλά κανονιστικά, μολονότι δεν υπάρχει κάποιος γνωστός αντικειμενικά έγκυρος κανόνας. Ο Καντ ξεχωρίζει και μια τρίτη, μεικτή περίπτωση. Πολλές φορές προσδοκώ την αισθητική συμφωνία των άλλων ανθρώπων, όχι όμως γιατί θεωρώ, όπως κάνω στην περίπτωση του ωραίου που μόλις συζητήθηκε, ότι δεν παίζουν ρόλο οι τυχαίες εμπειρικές κλίσεις, αλλά επειδή αποβλέπω σε μια εμπειρική συμφωνία μεταξύ περισσότερων υποκειμένων με τα οποία μοιράζομαι κοινές δραστηριότητες (π.χ. θέλω να διασκεδάσω μαζί τους) ή και τον ίδιο πολιτισμό. Χαρακτηριστικό είναι το πεδίο των γευσιγνωστικών αξιολογήσεων. Εντός ενός ορισμένου πολιτισμού ή μιας πολιτισμικής ομάδας, υπάρχουν άτυποι εμπειρικοί κανόνες γούστου, τους οποίους μπορεί να συμμεριζόμαστε, χωρίς να ενοχλούμαστε από το γεγονός ότι άλλες ομάδες ανθρώπων έχουν τελείως διαφορετικές προτιμήσεις. Η συμφωνία την οποία προσδοκούμε δεν είναι λοιπόν καθολική, αλλά απλώς γενική και άρα,

σε τελική ανάλυση, εμπειρική (βλ. μάθημα Α2). Επομένως, υπάρχουν μόνο δύο έννοιες του γούστου ή της καλαισθησίας, η αισθητηριακή και η αποκαλούμενη, για λόγους που θα εξηγηθούν αναλυτικότερα στη συνέχεια, «αναστοχαστική» (Reflexionsgeschmack). Μόνο η τελευταία αφορά το ωραίο.

Ακόμη όμως και στις καλαισθητικές μας κρίσεις, η καθολική εγκυρότητα είναι, όπως είπαμε, υποκειμενική. Ένας δεύτερος τρόπος να κατανοήσουμε εν προκειμένω την έννοια του «υποκειμενικού» είναι να σκεφτούμε ότι αυτή δεν αφορά κάτι στο αντικείμενο και έτσι τη σχέση της παράστασης με την ικανότητα της γνώσης, αλλά μόνο τη σχέση της με το συναίσθημα της ηδονής και της οδύνης. Όταν προσδοκούμε συναίνεση στις καλαισθητικές μας κρίσεις, δεν περιμένουμε ότι οι άλλοι άνθρωποι θα υπαγάγουν το αντικείμενο που χαρακτηρίζουμε ωραίο στον ίδιο κανόνα (σε μια καθολική έννοια), αλλά απλώς ότι στο καθένα από τα άλλα υποκείμενα θα γεννηθεί η ίδια ευαρέσκεια που γεννήθηκε σε μας. Προκειμένου να εξηγήσει αυτή τη δεύτερη σημασία του υποκειμενικού, ο Καντ προβαίνει σε μια επιπλέον παρατήρηση, η οποία είναι κεντρικής σημασίας στον τρόπο με τον οποίο συλλαμβάνει τις καλαισθητικές κρίσεις. Είδαμε ότι οι καλαισθητικές κρίσεις έχουν την εξωτερική μορφή λογικών κρίσεων, χωρίς να είναι. Η υποκειμενική καθολικότητα για την οποία μιλάμε είναι αλληλένδετη με τον αισθητικό τους χαρακτήρα ή, όπως γράφει ο Καντ, οι καλαισθητικές κρίσεις έχουν το «αισθητικό ποσό της καθολικότητας» (§8). Αν όμως τις εξετάσουμε ως λογικές κρίσεις, δηλαδή ως κρίσεις που αναφέρονται σε αντικείμενα της δυνατής εμπειρίας, τότε πρόκειται, αντιθέτως, για κρίσεις ενικές (ατομικές). Όταν λέω αυτό εδώ το τριαντάφυλλο είναι ωραίο, τότε αναφέρομαι σε αυτό και μόνο το τριαντάφυλλο, σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο της εποπτείας, του οποίου η έννοια (το ότι είναι τριαντάφυλλο) μου είναι αδιάφορη. Η φράση «τα τριαντάφυλλα είναι ωραία» δεν είναι καθαρή καλαισθητική κρίση, μπορεί όμως να συνιστά λογική γενίκευση της αισθητικής εμπειρίας ενός τριαντάφυλλου. Η εμπειρία αυτή είναι όμως μοναδική, και δεν υπάρχει καμιά εγγύηση ότι αν κοιτάξω για δεύτερη φορά τριαντάφυλλο, ακόμη και το ίδιο, θα το βρω ωραίο.

Η συμφωνία που προσδοκά κανείς από τα άλλα υποκείμενα δεν συνιστά «αίτημα» με την τεχνική έννοια του όρου. Αίτημα ονομάζει ο Καντ την απαίτηση να γίνει δεκτή για πρακτικούς λόγους μια θεωρητική κρίση για την οποία δεν μπορεί να υπάρξει θεωρητική απόδειξη. Η ύπαρξη του Θεού, η αθανασία της ψυχής και, από μια ορισμένη άποψη, η ελευθερία αποτελούν αιτήματα του πρακτικού Λόγου, θεωρητικές προεκτάσεις κανονιστικών αρχών (βλ. μαθήματα Β11 και Β12). Η κανονιστικότητα των αισθητικών κρίσεων είναι όμως, λόγω της υποκειμενικής τους καθολικότητας, ιδιάζουσα και δεν επαρκεί για τη συναγωγή ενός αιτήματος. Το κοινό γούστο παραμένει έτσι απλώς μια ιδέα, που στηρίζεται στην υποκειμενική βεβαιότητα κάθε υποκειμένου που θεωρεί ότι η κρίση του για ένα αντικείμενο βασίζεται σε μια ευαρέσκεια η οποία δεν είναι ούτε εκείνη του ευχάριστου ούτε αυτή του καλού και είναι άρα υποκειμενική. Ωραίο, καταλήγει ο Καντ, είναι «εκείνο που αρέσει καθολικώς χωρίς έννοιες» (§9).

Β. Στο σημείο αυτό δεν μπορούμε να αναλύσουμε διεξοδικά ένα πρόβλημα που προκύπτει ούτε όμως να το προσπεράσουμε χωρίς να το αναφέρουμε, καθώς σχετίζεται με την έννοια του υποκειμενικού, όπως αυτή συνοδεύει την κατηγορία της καθολικότητας. Είδαμε ότι, από την πλευρά του υποκειμένου, είναι όχι μόνο αναμενόμενο αλλά και αναγκαίο να συνδέει την αισθητική του κρίση με μια προσδοκία συμφωνίας. Στον βαθμό που εκφέρει μια καλαισθητική κρίση, πρέπει να το κάνει. Το πρόβλημα είναι ότι δεν μπορεί να υπάρχει η παραμικρή εγγύηση ότι η κρίση του είναι όντως καλαισθητική. Κανείς άλλος δεν μπορεί να γνωρίζει αν το υποκείμενο είναι όντως ανεπηρέαστο από κλίσεις ή από ηθικά ενδιαφέροντα και μάλλον με πλήρη βεβαιότητα δεν μπορεί να το γνωρίζει αυτό ούτε το υποκείμενο το ίδιο. Υπάρχει πάντοτε η πιθανότητα η κρίση του να είναι εσφαλμένη, με την έννοια ότι δεν είναι καλαισθητική, αλλά υπαγορεύεται από κάποιο διαφέρον. Υπό το πρίσμα αυτής της σκέψης, δεν έχει ο καθένας το δικό του γούστο με το οποίο δικαίως περιμένει να συμφωνούν οι υπόλοιποι, αλλά θα πρέπει να δεχτούμε ότι, αν υπάρχουν καλαισθητικές κρίσεις, τότε είναι όλες σωστές και μεταξύ τους σύμφωνες. Η όποια διαφωνία θα πρέπει να οφείλεται σε σύγχυση του ευχάριστου ή του καλού με το ωραίο.

Αν είναι σωστή αυτή η ερμηνεία, τότε θα πρέπει να είναι δυνατή μια αντικειμενική περιγραφή της κατάστασης στην οποία έχει κανείς το συναίσθημα του ωραίου. Τότε όμως υποκειμενική είναι η καθολικότητα των αισθητικών κρίσεων με μια άλλη έννοια απ' ό,τι είδαμε μέχρι στιγμής. Είναι υποκειμενική με την έννοια ότι εξαρτάται από το υποκείμενο αν θα εκφέρει μια πραγματικά καλαισθητική κρίση και κανείς δεν μπορεί να ελέγξει αν αυτό ισχύει. Ο καλαισθητικός χαρακτήρας είναι επομένως σκοτεινός. Αν υποθέσουμε όμως ότι κάποιος εκφέρει μια κρίση που είναι όντως καλαισθητική, αν και αυτό είναι αδύνατο να διαπιστωθεί, τότε η καθολικότητα θα πρέπει να θεωρηθεί αντικειμενική. Σε αυτή την κατεύθυνση μοιάζει να σκέφτεται ο Καντ σε διάφορα σημεία του κειμένου. Ένα από αυτά είναι η §9, η οποία περιέχει κάποιες από τις βασικότερες θέσεις της καντιανής αισθητικής, αλλά έχει δώσει αφορμή για αρκετά διαφορετικές ερμηνείες εκ μέρους των μελετητών του καντιανού έργου.

Ο Καντ ξεκινά με την αινιγματική διατύπωση ότι η ηδονή που αισθάνεται κανείς χάρη σε κάτι το ωραίο δεν μπορεί να προηγείται της καθολικής μεταδοσιμότητας του συναίσθηματος, κάτι το οποίο είναι μια εναλλακτική διατύπωση για την προσδοκώμενη καθολική συμφωνία. Ίσως μπορούμε να καταλάβουμε αυτή τη θέση με την έννοια ότι η ηδονή που ένα υποκείμενο θεωρεί αισθητική δεν δικαιολογεί οπωσδήποτε την προσδοκία καθολικής συμφωνίας, γιατί, όπως μόλις είδαμε, μπορεί το υποκείμενο να πλανάται. Αν όμως υπάρχει δικαιολογημένη προσδοκία καθολικής συμφωνίας, τότε η κρίση δεν μπορεί παρά να είναι καλαισθητική και η ηδονή αισθητικού, όχι αισθητηριακού (αισθησιακού) χαρακτήρα.

Σκοτεινότητα

Παιχνίδι
των γνωστικών
ικανοτήτων

Για να είναι όμως δικαιολογημένη μια τέτοια προσδοκία, θα πρέπει να υπάρχει κάποιου είδους αντικειμενικότητα. Αντικειμενικότητα μπορεί να προσφέρει όμως μόνο η γνώση, όχι το συναίσθημα. Αλλά η γνώση προϋποθέτει, με τη σειρά της, έννοιες αντικειμένων, και αυτές τις έχουμε αποκλείσει. Το πρόβλημα μοιάζει λοιπόν να συμπυκνώνεται στο εξής ερώτημα. Υπάρχει άραγε κάτι το οποίο να σχετίζεται με κάποιον τρόπο με τη γνώση, χωρίς όμως να προϋποθέτει τη χρήση εννοιών αντικειμένων; Μολονότι θα περίμενε κανείς ότι αυτό είναι αδύνατο, η απάντηση του Καντ είναι καταφατική. Ναι μεν κάθε γνώση αντικειμένων προϋποθέτει έννοιες, τις καθαρές έννοιες της διάνοιας και έννοιες εμπειρικές. Η γνώση δεν είναι άλλωστε παρά η υπαγωγή του υλικού της εποπτείας σε έννοιες, που είναι, σύμφωνα με τον Καντ, μορφές, με την ευρεία έννοια (βλ. μάθημα Α3). Μπορούμε ωστόσο, ισχυρίζεται, ο Καντ να σκεφτούμε τη γνώση γενικά, όχι τη γνώση ενός αντικειμένου χ. Αυτό όμως δεν σημαίνει παρά να τη σκεφτούμε πριν πραγματοποιηθεί και άρα ως *ικανότητα* για γνώση. Η αναγωγή στους όρους δυνατότητας της γνώσης και συνεπώς στο υποκείμενο είναι η θεμελιώδης κίνηση της υπερβατολογικής φιλοσοφίας, με την οποία ο Καντ φιλοδοξεί να αποκαταστήσει τη μεταφυσική (βλ. μάθημα Α3). Από την ΚΚΛ νομίζαμε ότι αυτό που δικαιολογεί τη στροφή στο υποκείμενο είναι η ανάγκη της κριτικής ως προπαιδευτικής στη μεταφυσική (βλ. μάθημα Α12). Βλέπουμε, όμως, ότι στην περίπτωση της αισθητικής εμπειρίας πραγματοποιείται μια αντίστοιχη στροφή από τα αντικείμενα στο υποκείμενο της γνώσης και στις ικανότητές του, χωρίς σκοπό να θεμελιωθεί κάποια επιστήμη. Και μάλιστα η εν λόγω στροφή στο υποκείμενο είναι κάτι που κάνει το ίδιο το υποκείμενο των αισθητικών κρίσεων κάθε φορά που εκφέρει μια αισθητική κρίση. Αισθητική είναι λοιπόν η ευαρέσκεια την οποία αισθάνεται κανείς υπό τον όρο ότι έχει μεταθέσει το ενδιαφέρον του από το ίδιο το αντικείμενο και την ύπαρξή του στις υποκειμενικές ικανότητες που εμπλέκονται στην προσπάθεια για γνώση.

Κι αυτή είναι μια τέταρτη σημασία του υποκειμενικού στην έκφραση «υποκειμενική καθολικότητα». Αν οι αισθητικές κρίσεις ήταν λογικές, τότε θα συνδύαζαν μέσω υπαγωγής το πολλαπλό εποπτικό υλικό, που ενοποιεί η φαντασία (βλ. μάθημα Α5), στις έννοιες, για τις οποίες είναι υπεύθυνη η διάνοια. Αν ήταν κρίσεις περί του ευχάριστου, τότε δεν θα είχαν την παραμικρή σχέση με τις γνωστικές ικανότητες. Η μόνη λύση που απομένει είναι να μην πρόκειται για τον συνδυασμό ενός ορισμένου υλικού που ενοποιεί η φαντασία, με μια ορισμένη διανοητική έννοια, αλλά για τον συνδυασμό της ίδιας της φαντασίας με την ίδια τη διάνοια. Ένας τέτοιος συνδυασμός υποθέτουμε ότι λαμβάνει χώρα κάθε φορά που σχηματίζουμε μια γνώση, και μάλιστα σύμφωνα με έναν κανόνα. Λαμβάνει χώρα μάλιστα *a priori* στην περίπτωση του υπερβατολογικού σχηματισμού των κατηγοριών, όπως γνωρίζουμε από την ΚΚΛ (βλ. μάθημα Α6). Εδώ όμως δεν μπορεί να συμβαίνει κάτι τέτοιο. Άρα θα πρέπει να φανταστούμε τον συνδυασμό ως έναν ελεύθερο (με την ειδική σημασία του όρου στην ΚΔΚ) συντονισμό, για τον οποίο, δεδομένης της έλλειψης κανόνα, ο Καντ χρησιμοποιεί τον όρο «παιχνίδι». Η ψυχική κατάσταση την οποία περιμένουμε να μοιράζονται με εμάς και τα άλλα υποκείμενα και προηγείται της

ηδονής είναι αυτό το ελεύθερο παιχνίδι μεταξύ φαντασίας και διάνοιας, το οποίο δεν μπορεί, με τη σειρά του, να προσδιοριστεί με έννοιες παρά μόνο να καταστεί φανερό στο υποκείμενο συναισθηματικά.

Είναι εξαιρετικά δύσκολο να φανταστεί κανείς μια εικόνα αυτού του παιχνιδιού. Δεν είναι καν σαφές τι θα μπορούσε να σημαίνει ένας συντονισμός των γνωστικών ικανοτήτων *ως τέτοιων*. Οι αναλύσεις που ακολουθούν στο κείμενο του Καντ έχουν, μεταξύ άλλων, σκοπό να καταστήσουν το πράγμα κατανοητότερο. Μπορούμε όμως να επιχειρήσουμε μια πρώτη προσέγγιση. Ο συντονισμός των δύο γνωστικών ικανοτήτων δεν γίνεται, όπως λέει ο Καντ, μόνο στην περίπτωση του συναισθήματος του ωραίου, αλλά πραγματοποιείται σε κάθε γνωστική κρίση. Στο πλαίσιο της αισθητικής εμπειρίας συμβαίνει ότι συμβαίνει κάθε φορά που αποκτάμε γνώση, χωρίς ωστόσο εν προκειμένω να αποκτάται γνώση. Θα έλεγε κανείς ότι ως υποκείμενο της αισθητικής εμπειρίας μετατίθεται σε μια κατάσταση γνωσιακής ετοιμότητας. Δεν μετέχω μεν της γνώσης, μετέχω όμως αυτού που θα μπορούσαμε, με μια κατάχρηση των γλωσσικών δυνατοτήτων, να ονομάσουμε «γνωσιακότητα». Αυτός είναι άλλωστε ο λόγος που μόνο οι άνθρωποι, δηλαδή τα δυνητικά υποκείμενα της γνώσης, μπορούν να έχουν το συναίσθημα του ωραίου, παρόλο που δεν υπάρχει αισθητική γνώση. Θα δούμε μάλιστα αμέσως τώρα ότι αυτή η αναγωγή στην «-ότητα» είναι θεμελιώδης και από άλλες απόψεις όσον αφορά τις καλαισθητικές κρίσεις.

Γ. Ως προς τούτο είναι χαρακτηριστική η εξέταση του ωραίου από την άποψη των κατηγοριών της σχέσης. Η κατηγορία που μας αφορά ειδικότερα είναι αυτή της αιτιότητας. Αυτή έρχεται στη συζήτηση με τον εξής τρόπο. Σύμφωνα με την ανάλυση του πρώτου γνωρίσματος του ωραίου, η αισθητική ευαρέσκεια δεν συνοδεύεται από κάποιο ενδιαφέρον. Επομένως, δεν μπορεί να συνίσταται στην ικανοποίηση κάποιου σκοπού.

Σκοπιμότητα
χωρίς σκοπό

Ωστόσο, αν το ωραίο αντικείμενο δεν μας εξυπηρετεί σε τίποτα, τότε γιατί να μας ευχαριστεί; Προκειμένου να απαντήσει στο ερώτημα αυτό, ο Καντ στρέφεται στην έννοια του σκοπού. Σκοπό ονομάζουμε ένα αντικείμενο το οποίο οφείλει την πραγματικότητά του σε ένα διανοητικό αίτιο, δηλαδή σε μία έννοια. Η θέληση, άλλωστε, δεν είναι παρά η επιθυμητική ικανότητα στον βαθμό που μπορεί να προσδιορίζεται μέσω εννοιών (δηλαδή στη βάση σκέψης και όχι άμεσα από γεγονότα). Κάποιες φορές, παρατηρεί ο Καντ, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με κάτι το οποίο δεν μπορούμε παρά να αποδώσουμε αιτιακά σε κάποια έννοια. Έτσι, ένα αντικείμενο που δεν μπορεί να υπάρχει παρά μόνο ως προϊόν τεχνικής (τέχνης) το σκεφτόμαστε ως αποτέλεσμα μιας σκέψης. Το ίδιο συμβαίνει όταν αυτό που μας κάνει να συνάγουμε έναν σκοπό δεν είναι, όπως στο προηγούμενο παράδειγμα, η ύπαρξη, αλλά μόνο η μορφή του αντικειμένου, ας πούμε η οργάνωση που επιδεικνύει. Μολονότι διακρίνουμε ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις (ύπαρξη, μορφή), και στις δύο προσφεύγουμε σε έναν σκοπό για να εξηγήσουμε πώς προκλήθηκε κάτι, πώς απέκτησε δηλαδή πραγματικότητα. Μπορεί όμως, λέει ο Καντ, να μην είμαστε αναγκασμένοι